

ARCHEOLOGIJA KAIP KOMUNIKACIJA

RIMVYDAS LAUŽIKAS

Archeologiniai radiniai gali būti suvokiami kaip ženklai, o radinių kompleksai – kaip tekstai (tekstą suprantant kaip bet kurią tvarkingą ženklų sistemą, skirtą komunikacijai, kurios aiškų skirtumą nuo kitų sistemų galime fiksuoti). Tuomet archeologo darbas tampa pirminių tekstų, kuriuos paliko praeities visuomenės, skaitymu ir antrinių (mokslinių) bei tretinių (populiarių) tekstų, kurie funkcionuoja šių laikų visuomenėje, kūrimu. Archeologijos kompleksų kaip tekstų skaitymui galime naudoti perkodavimą, semiotinius, statistinės, erdvinės, turinio analizės ir komutacijos testų metodus.

Reikšminiai žodžiai: archeologija, komunikacija, semiotika, ženklas, tekstas, medija, J. Lotmano teorija, M. McLuhano teorija.

Archaeological finds and find complexes might be perceived as signs and texts pointing to mental ideas. In their turn mental ideas are created by people, determined by culture or subculture, to which they belonged, they are a part of system that was applied by the members of specific culture for intercommunication. If we accept this definition then archaeology is decoding – reading primary (archaeological complexes from past cultures) texts and encoding – creating secondary (scientifically) and tertiary (for general publics) texts in contemporary culture. The methods and possibilities of reading archaeological finds as signs and codes by the means of computer – modelling, content, statistical, spatial analysis, commutation test, coordinate systems – are analysed.

Keywords: archaeology, communication, semiotics, sign, text, media, J. Lotman's theory, M. McLuhan's theory.

IVADAS

XX a. antrojoje pusėje ypač ryškūs tapo skirtingų mokslų ribų nykimo procesai. Kiekvieno mokslo aktualizacijos per atskirumą nuo kitų mokslų procesus keičia bendradarbiavimas. Vos prieš šimtmetį svarbiausias mokslininkų uždavinys buvo akcentuoti savo metodologijos, metodų ir terminijos atskirumą, nubrėžti aiškias savo mokslo ribas, o paskutiniaisiais dešimtmečiais vis labiau stiprėja tarpdalykiniai ryšiai. Populiarėja skirtingų mokslų tyrimų rezultatų, net metodologijų ir metodų taikymas kituose moksluose. Archeologijos¹ erdvėje taip pat kuriamos ir plėtojamos tarpdalykinės mokslo kryptys (astroarcheologija, etnoarcheologija ir kt.). Vis dažniau archeologi-

niuose tyrimuose taikomi gamtos mokslų metodai (Aitken, 1999, p. 1335–1376) ar net kuriami nauji metodai archeologijos ir gamtos mokslų sandūroje (Amulevičius ir kt., 2002, p. 7–13). Tačiau pakankamai aišku, kad tarpdalykiškumo ir metalygmens etapas moksle yra įmanomas tik išgyvenus atskirties etapą. Tik apsibrėžę konkretaus mokslo sampratą, metodologiją, sukūrę savitus metodus bei terminiją galime palaikyti produktyvius ryšius su kitais mokslais, nes tarpdalykinė sąveika iš esmės pasireiškia per specifinių mokslų tyrimų rezultatų, metodologinių nuostatų, metodų ir terminijos mainus.

XX a. pab.–XXI a. pradžioje keičiasi ir mokslo didaktikos padėtis. Dar prieš penkiasdešimt metų humanitarinių mokslų egzistavimo prasmė buvo

¹ Terminas „archeologija“ yra vartojamas archeologijos mokslo prasme. Kai kur yra tiesiogiai vartojamas terminas „archeologijos mokslas“.

grindžiama paties mokslo kaip akademinės disciplinos egzistavimo faktu, o mokslininkas buvo suvokiamas kaip reikšmingą darbą atliekantis atsiskyrėlis, kurio veiklos rezultatai nebūtinai turi būti suprantami visuomenei, o paskutiniaisiais XX a. dešimtmečiais ir XXI a. to nebepakanka. Viešumo ir skaidrumo kaip pamatinių vertybių pripažinimas skatina mokslo atvirumą, auga visuomenės poreikiai suvokti ir kontroliuoti iš biudžeto finansuojamų mokslo tyrimų apčiuopiamą naudą. Reikšmingas J. Rūseno suformuluotas nauja istorijos didaktikos samprata paremtas požiūris (Rūsen, 1997, p. 25) neišvengiamai daro įtaką ir archeologijos mokslo raidai komunikacijos² linkme (tiek tarpdalykinio santykio su komunikacijos ir informacijos mokslais paieškos, tiek komunikacijos kaip platesnio bendravimo su auditorija³ ar komunikacijos kaip informacinės sąveikos prasmėmis).⁴

Šiuolaikinę mokslų situaciją koreguoja pastaraisiais dešimtmečiais išplėtotos skaitmeninės technologijos⁵, kurios pamažu apima visas žmogaus gyvenimo sritis. Šios technologijos suteikia naujas komunikacijos galimybes, taip pat galimybes kurti naujus mokslinių tyrimų metodus ir praktinės veiklos modelius ir taip plėtoti tarpdalykinius tyrimus. Tačiau skaitmeninės technologijos kartu skatina šių laikų žinių visuomenės krizę, kuri pasireiškia vis labiau didėjančiu neatitikimu tarp informacijos kiekio ir žmogaus galimybių ją aprėpti (Gardin, 2002).

Tokia natūrali mokslų raida komunikacijos ir tarpdalykinių ryšių (mokslų tarpusavio komunika-

cijos) linkme bei skaitmeninių technologijų atsiradimas ir plėtra iš esmės keičia kultūros paveldo kaupimo, saugojimo, apskaitos, tyrimo bei informacijos apie kultūros paveldą sklaidos procesus. Kartu keičiasi kultūros paveldo apsaugos institucijų (muziejų, archyvų, bibliotekų, kitų kultūros paveldo dokumentavimo, tyrimu, konservavimu, restauravimu bei informacijos apie kultūros paveldo sklaidą užsiimančių valstybinių bei nevyriausybinių organizacijų) vaidmuo šiuose procesuose, visuomenės požiūris į kultūros paveldą ir jį globojančias institucijas. Vis daugiau kalbama apie šių institucijų bendradarbiavimą.⁶

Šio straipsnio objektas – archeologijos mokslas ir jo šaltiniai. Straipsnio tikslas – pateikti archeologijos mokslo ir jo šaltinių sampratą, remiantis komunikacijos ir informacijos mokslų teorijomis: daugiausia Jurijaus Lotmano semiotikos teorija ir Marshallo McLuhano medijų teorija.

ARCHEOLOGIJOS SAMPRATOS KAITA IR KOMUNIKACINIAI ASPEKTAI

Terminas „archeologija“ yra kilęs iš graikų kalbos žodžių archaio- ir -logia, reiškiančių „praeitis“ ir „mokslas“ (žodis) (Art and Architecture, 2002; Oxford, 2005). Archeologija paprastai apibrėžiama kaip savarankiška istorijos (JAV – antropologijos) mokslų šaka, tyrinėjanti seniausios (ikirašytinės, ikivalstybinės) žmonių visuomenės istoriją. Archeologinių tyrimų šaltiniai – įvairių

² Terminas „komunikacija“ yra vartojamas informacinės sąveikos prasme. Tuo atveju, kuomet kalbama apie komunikacijos ir informacijos mokslus, yra vartojamas „komunikacijos ir informacijos mokslų“ terminas.

³ Auditorija yra suprantama kaip visi masinės informacijos apie archeologiją vartotojai.

⁴ Lietuvoje populiarūs „Gyvosios archeologijos“ šventės bei CD – ROM „Lietuva iki Mindaugo“ yra archeologijos didaktikos pavyzdžiai. Tačiau kokią įtaką archeologijos didaktika daro Lietuvos archeologijos mokslui, galėtume pasakyti tik atlikę specialų tyrimą.

⁵ Angl. digital – elektronikoje bei kompiuterijoje šis terminas reiškia „užkoduotas skaitmenimis“. Skaitmeninės sistemos vartojama dvinares informacijos kodavimo, gavimo bei perdavimo formas (Hutchinson Encyclopaedia, 2000; Dictionary, 2004). Šiame darbe žodis „skaitmeninis“ vartojamas apibūdinti duomenis, sukurtus vartojant skaitmeninę kodavimo technologiją bei techninę ir programinę įrangą, skirtą darbui su skaitmeniniais duomenimis.

⁶ Yra labai rimtų teorinių bandymų apibendrinti muziejų, bibliotekų ir archyvų veiklą vartojant po vieną „atminties institucijų“ terminą, teikiančiomis galimybių bendrai veiklai (Glosienė, Manžuch, 2003, p. 26).

epochų daiktiniai paminklai, materialinės kultūros liekanos (Jovaiša, 2004). Tai gana klasikinis archeologijos apibrėžimas. Šiuo metu archeologija dažnai apibūdinama ne pagal tyrimo objektą (seniausios, ikirašytinės visuomenės), bet pagal naudojamus metodus ar tiriamus šaltinius. Kai kalbame apie archeologinius kasinėjimus, stratigrafinį ir iš dalies tipologinį metodus (ar neintervencinius archeologinių tyrimų metodus) kaip taikomą tyrimų metodą ir rastas (ar neintervenciniais metodais fiksuotas) materialinės kultūros liekanas (radinius), esančias žemės paviršiuje, po žeme ar po vandeniu kaip šaltinius, archeologijos neapriboja laikas (tiria ne vien ikirašytines ar ikivalstybines visuomenes) ar erdvė (senovės žmonių gyvenamoji erdvė). Archeologija tuomet apibūdinama kaip materialinių praeities žmonių gyvenimo ir veiklos liekanų mokslinis tyrimas, taikant specifinius archeologijos mokslo metodus (Encyclopaedia, 2005). Taip atsiranda viduramžių, naujųjų ar net naujausiųjų laikų archeologija, pramoninė, bažnyčių, teismo archeologija ar gabidžologija (Zabiela, 2002, p. 152). Archeologinių tyrimų tikslas – archeologinių vietų atradimas, fiksavimas, kartografavimas, archeologiniai kasinėjimai (šaltinių kaupimas); archeologinės medžiagos aprašymas, datavimas, klasifikavimas, tyrimai ir interpretavimas; istorinių kontekstų nustatymas. Paprastai archeologija skirstoma į klasikinę (Antikos pasaulio), priešistorės (dar vad. pagrindine, visuomenių iki rašto atsiradimo archeologija) ir istorinę archeologiją (visuomenių po rašto atsiradimo). Gali būti išskiriamos archeologijos šakos geogra-

finiu (egiptologija), teminiu (bažnyčių) ar chronologiniu (viduramžių archeologija) principais (Encyclopaedia, 2005).

Be šių dviejų archeologijos mokslo apibrėžimų (klasikinio ir modernaus), yra dar trečiasis, daugiau amerikiečių mokslo filosofijoje taikomas apibrėžimas. Pagal jį archeologija galime vadinti ir visas žmonių sukurtos kultūros liekanas. Tuomet žodis „archeologija“ yra vartojamas kaip žodžių „senienos“ ar net „moksliniai tyrimai“ sinonimas (Meriam–Webster dictionary, 2003). Tokia samprata po truputėlį plinta ir Lietuvoje⁷.

Šiame straipsnyje žodis „archeologija“ ir yra vartojamas prasme, apibūdinant ją per šaltinius ir naudojamus metodus bei neapribojant nei erdve, nei laiku. Iš šios sampratos kyla archeologijos komunikacinių aspektų suvokimas. Kaip jau minėta anksčiau, archeologijos mokslo pagrindinis šaltinis yra kasinėjimų ar neintervencinių tyrimų metu aptinkamos materialinės liekanos (radiniai): artefaktai ir ekofaktai bei radinių kompleksai. Tai yra ženklai ir kodais organizuotų ženklų sistemos (tekstai). Archeologinio radinio kaip ženklo samprata yra artima R. Bartheso ir Baiburino išdėstyta: „jei yra visuomenė, kiekvienas jos naudojamas daiktas tampa ženklu, lietpaltis yra naudojamas apsaugoti nuo lietaus, tačiau kaip ženklas jis parodo žmogaus santykį su gamtos reiškiniais“ (Barthes, 1968); „tradicinėje visuomenėje nesama tos ženklų sistemų specializacijos, to padalinimo į ženklų pasaulį ir daiktų pasaulį, kurie būdingi šiuolaikinei visuomenei; čia daiktai visada – ženklai, o ženklai – daiktai“ (Baiburinas, 2006, p. 60)⁸. Radinio

⁷ Plg. straipsnių pavadinimus ir citatas: 1) Gumauskaitė, Vida. Medicininio racionalumo istorija kaip archeologija // Filosofija, Sociologija. Vilnius, 2004, Nr. 1. 2) „Nepresiminkite to, kas jau seniai praėjo. Užsiėmę emocije archeologija, jūs tik dar labiau pagilinsite negatyvius jausmus. Prie senesnių problemų grįžkite tik tuo atveju, jeigu jos padeda išspręsti dabartines“; iš str. Konfliktuokime „teisingai“ [interaktyvus] [žiūrėta 2006 m. sausio 10 d.]. Prieiga per internetą: < <http://www.delfi.lt/archive/article.php?id=95184&categoryID=31739&ndate=971716115>>. 3) „Apie kiekvieną „Tylos garsų“ rodomą filmą parašyta labai daug, tačiau „kino archeologija“ plečia savo tyrinėjimų teritorijas“; iš str. Pipinytė, Živilė. Pabstas ir Louise Brooks [interaktyvus] [žiūrėta 2006 m. sausio 10 d.]. Prieiga per internetą: < <http://whatson.delfi.lt/archive/article.php?id=4019666&categoryID=15&ndate=1080565735>>.

⁸ Panašiai ženklas suprantamas ir J. Giedymino bei J. Kmitos darbuose (cit. pagal Topolski, 1973, p. 46). Taip pat plg. A. J. Greimo požiūrį: „Žmogaus pasaulis mums iš esmės atrodo apibūdinamas kaip reikšmės pasaulis. Pasaulis gali būti vadinamas „žmogišku“ tik tiek, kiek jis ką nors reiškia“ (Greimas, 2005, p. 352).

kaip ženklų samprata artima ir M. McLuhano daikto kaip medijos sampratai (McLuhan, 2003, p. 26–33). Taigi archeologiniai radiniai gali būti suvokiami kaip ženklai, o radinių kompleksai – kaip tekstai (tekstą suprantant kaip bet kurią tvarkingą ženklų sistemą, skirtą komunikacijai, kurios aiškumą skirtumą nuo kitų sistemų galime fiksuoti (Лотман, 1998)⁹, nurodantys į mentalines idėjas.¹⁰ Savo ruožtu mentalinės idėjos yra žmonių sukurtos, nulemtos kultūros arba subkultūros, kuriai priklauso. Jos yra dalis sistemos, kurią konkrečios kultūros nariai taikė tarpusavio komunikacijai. Tekstai paklūsta taisyklėms, kurias pripažįsta visi tekstą vartojančios bendruomenės nariai (Fiske, 1998, p. 81). Straipsnyje kodu yra vadinamos ženklų formavimo į tekstą taisyklės (būdas).

Radinių kompleksas, kaip bet kuris tekstas (Lotman, 2004, p. 136), gali būti apibrėžiamas per jam būdingus radinius – ženklus (pavyzdžiui, žmogaus skeletas yra būdingas kapo, kapinyno, bažnyčios šventoriaus radinys, tačiau jis nebūdingas senamiesčiams ir piliakalniams); radinių tarpusavio santykių apibūdinantį kodą ir komplekso ribas (kapo duobė, šventoriaus tvora). Archeologinis kompleksas atitinka ir dar vieną, tekstui kaip semiotiniam vienetui būtiną sąlygą. Kad koks nors pranešimas galėtų būti apibrėžiamas kaip tekstas, jis turi būti mažiausiai du kartus užkoduotas (Lotman, 2004, p. 136). Jei archeologinio komplekso pavyzdžiui imsime kapą su įkapėmis, tuomet dvigubas kodavimas pasireikšų pagal šias linijas: „kapas kaip mirusiajam priklausiusių daiktų rinkinys“ ir „kapas kaip daiktų rinkinys, reiškiantis

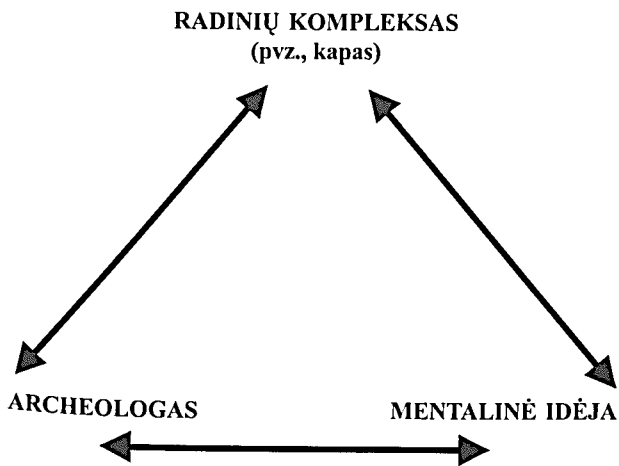
daugiau nei jį sudarantys daiktai“. Panašiu būdu galėtume interpretuoti ir kitų archeologinių kodų pleksų kodus.¹¹ Ženklų (radinių), jų santykio (kodu) ir kompleksų (tekstų) išskyrimo ir apibūdinimo archeologijoje ne visada gali pakakti. Verta nors fragmentiškai aptarti dar vieną, smulkesnį nei ženklas, archeologijos komunikacinių aspektų objektą. Tai – medžiaga, iš kurios padaryti artefaktai (ne technologiniu, bet komunikacijos aspektu). Visiškai aišku, kad tokios pat formos, tokio pat dydžio, paskirties, toje pat kapo vietoje rasti artefaktai, pagaminti iš skirtingų medžiagų, turi skirtingas reikšmes (plg. forma vienodus geležinį, žalvarinį ir žalvarinį pasidabruotą rūbų smeigtukus ir jų reikšmes). Teoriškai galime teigti, kad medžiaga, iš kurios pagamintas artefaktas, atlieka panašų vaidmenį, kaip raidės rašytiniuose tekstuose. Iš jų yra padaryti ženklai (žodžiai – radiniai) ir jos gali ženklą sumenkinti arba sustiprinti (plg. užrašytus žodžius: žmogus – Žmogus – ŽMOGUS).

Žemiau pateikiamas semiotikos amerikietiškosios krypties pradininko C. S. Peirce'o trikampio ryšio tarp ženklų, vartotojo ir realybės schemos, adaptuotos archeologijai, variantas (I schema). Radinys, o ypač radinių kompleksai, dažnai nurodo kažką daugiau nei jie yra, jie nurodo mentalines idėjas (realybę), funkcionavusias praeities visuomenėse. Trečiasis schemos narys yra vartotojas, tas, kuris šį ženklą interpretuoja. Be jokios abejonės, praeities visuomenėse daugiausia tai buvo (galbūt) tų visuomenių nariai, tačiau tų visuomenių jau nebėra, o

⁹ Panašiai tekstas apibūdinamas ir A. J. Greimo „Semiotikos terminų žodynėlyje“ (Greimas, 2005, p. 352).

¹⁰ J. Lotmano teigimu, radinys yra tekstas (Lotman, 2004, p. 109, 207), tačiau sutikti su tokia interpretacija nebūtų visiškai teisinga jau vien dėl to, kad pavienis radinys yra daug mažiau reikšmingas, nei radinys aiškiai dokumentuotame komplekse. Taigi šiame darbe radiniui yra priskiriama ženklų, o archeologiniam kompleksui – teksto sąvoka.

¹¹ Net jeigu atsisakytume išankstinės nuostatos apie kai kurių kompleksų sąmoningą formavimą (pavyzdžiui, galime teigti, kad kapas yra vien mirusiajam priklausiusių daiktų rinkinys), vis tiek tyrimai komunikacijos aspektu būtų svarbūs, nes atitinkamo laikotarpio, atitinkamo socialinio sluoksnio, lyties, amžiaus ir t. t. žmogaus aprangą taip pat galime vertinti kaip tekstą ir bandyti jį perskaityti. Lygiai taip pat įkapių nebuvimą galime vertinti kaip tekstą ir bandyti jį perskaityti (akivaizdus įkapių neįdėjimas ar įkapės sunykusios?).

I schema. Teksto, tyrėjo ir realybės santykio schema archeologijoje.

archeologijos tikslas kaip tik ir yra tų visuomenių pažinimas.

Interpretanto vietą schemoje užima archeologas, bandantis perskaityti senųjų visuomenių paliktus ženklus bei jų sistemas ir kartu kuriantis naujus ženklus bei ženklų sistemas. Juk archeologijos mokslo rezultatai (nepriklausomai nuo to, kurie jie, ar tai mokslinės publikacijos, teorijos, ar muziejų ekspozicijos) taip pat yra ženklai ir ženklų sistemos. Tiek archeologijos šaltiniai (pirminiai tekstai), tiek archeologijos moksliniai rezultatai (antriniai tekstai), tiek populiarioji archeologija (tretiniai tekstai) gali būti nagrinėjami komunikacijos aspektais. Galime kalbėti apie archeologijos mokslo tyrimą kaip komunikacijos procesą. Taip pat aptartina praeities ženklų bei tekstų (šaltinių) interpretavimo ir naujų ženklų bei tekstų kūrimas archeologijos moksle, t.y. užkoduotojo ir iškoduotojo atliekamų reikšmių kaip struktūrinio ryšio tarp ženklų, žmonių ir objektų generavimas (Fiske, 1998, p. 64). Archeologija kaip iškodavimas yra ženklų ir tekstų skaitymas. Komunikacijos proceso analizė, kuri iš esmės atstovautų empiristiniam požiūriui į archeologijos komunikacinius aspektus, prieštarautų pačiai archeologijos sampratai. Empirizmas daugiau būdingas gamtos mokslams, kuriuos apibūdinami

galime daryti prielaidas apie objektyvios ir universalios tikrovės egzistavimą, objektyvių šios tikrovės tyrimo metodų buvimą ir galimybę visiškai paneigti arba visiškai įrodyti hipotezes (Fiske, 1998, p. 156). Bet kažin ar pajėgtume šiais bruožais apibūdinti archeologiją. Galima teigti, kad archeologijos komunikacinių aspektų pažinimui perspektyvesnis yra semiotinis, o ne proceso požiūris. Žinoma, dėl to neturime at mesti visų empirizmo siūlomų metodų, tačiau juos taikyti archeologijos šaltinių atžvilgiu reikia gana atsargiai.

Dar viena komunikacijos teorijai svarbi sąvoka yra „triukšmas“ kaip komunikacijos procesą trikdantis veiksnys. Archeologijoje „triukšmo“ sąvoka gali būti apibrėžta kaip radinių ir kompleksų išlikimo lygis. Kuo prasčiau išlikusi archeologinė medžiaga, tuo sudėtingiau tampa ją perskaityti. Bendroji tendencija rodo, kad ankstyvesni (senesni) radiniai paprastai būna daug prasčiau išsilaikę nei naujesnieji. Su kai kuriomis išlygomis galime teigti, kad „triukšmo“ įtaka akmens amžiaus visuomenių pažinimui paprastai būna didesnė nei viduramžių visuomenių pažinimui. Suprantama, šių teiginių negalime absoliutinti, nes išlikimą lemia daugelis faktorių (pavyzdžiui, sąmoningas naikinimas, netikslus fiksavimas ar dirvos pH). Esant dideliame „triukšmo“ lygiui, reti archeologiniai objektai su detalio informacija dažnai naudojami kaip raktas daugeliui mažiau kasinėtų ar labiau sunaikintų objektų tirti (Hodder, 2000, p. 177; Лотман, 1998).

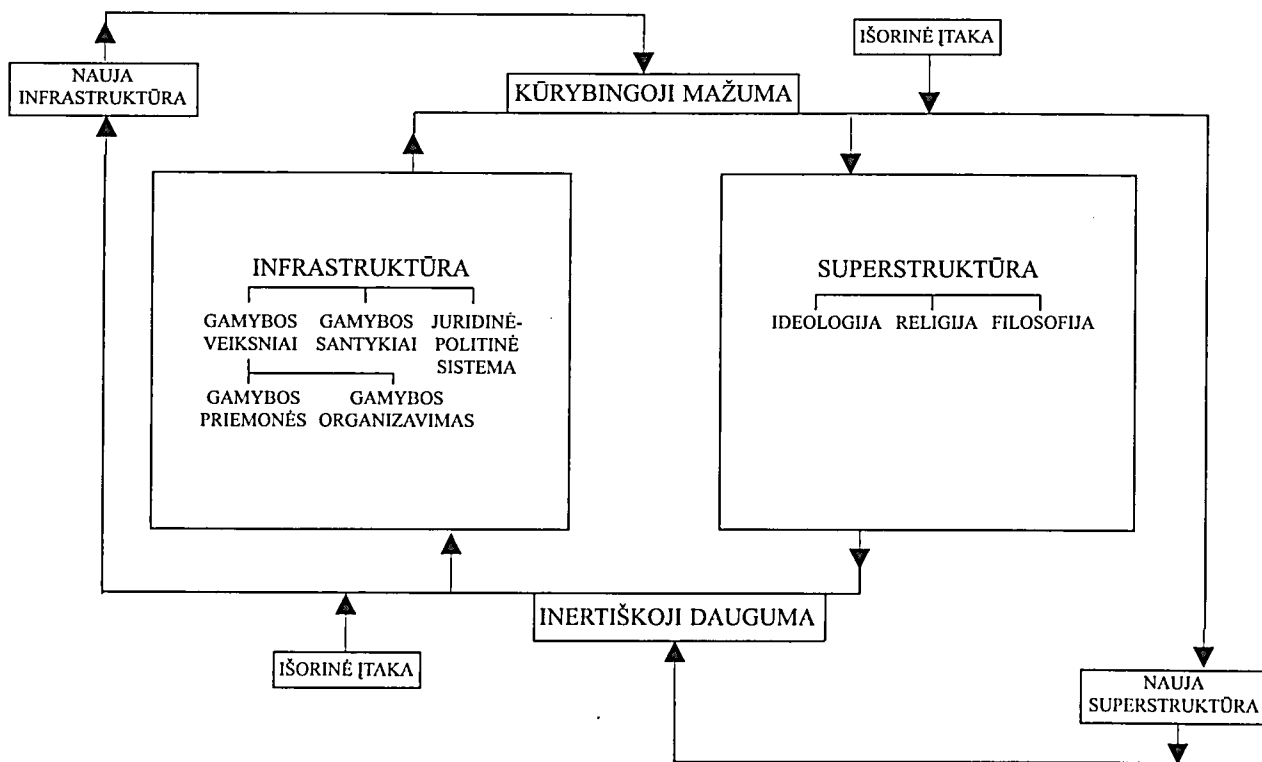
Archeologijos kaip komunikacijos požiūris yra artimas I. Hodderio kontekstinei archeologijai (Hodder, 2000, p. 149). Suvokdami archeologijos komunikacinius aspektus niekada negalėsime išvengti kontekstinio požiūrio, nes kiekvienas ženklas (radinys) gali būti tinkamai suvoktas tik kaip teksto (komplekso) dalis (plg., ietigalis, rastas kape, ir ietigalis, rastas mūšio lauke), kuris savo ruožtu yra tik kito, dar didesnio, teksto (didesnio komplekso) dalis (plg., kapas su įkapėmis, rastas pilkapyje, ir kapas su įkapėmis, rastas bažnyčios šventoriuje).

Skaitymui nepakanka vieno ženklų (tokie yra mažai informatyvūs radiniai, be metrikų, saugomi kai kuriuose Lietuvos muziejuose nuo XIX a. pab.–XX a. pr., ar dingę radiniai, kurių išlikę tik aprašymai). Turime sutikti, kad pavienis ženklas taip pat teikia informacijos (nemetrikuotas eksponatas geriau negu nieko), tačiau jis saugo konstantinę informaciją, beveik ar visiškai negalinčią generuoti naujų informacijos srautų (Лотман, 2000). Tekstų atžvilgiu konteksto poveikis nėra absoliutus. Ne visada mažesnis kompleksas yra tarsi neišbaigta didesniojo dalis. Pasirinktam požīriui artimesnis J. Lotmano teiginys apie išbaigtą tekstą išbaigtame tekste (Лотман, 2000) – baigtinį archeologinį kompleksą kaip kito baigtinio archeologinio komplekso dalį. Tekstų skaitymui įtakos turinčius kontekstus galime traktuoti dvejopai: kaip archeologinį radinių kompleksą (tekstą) vieno radinio (ženklų) atžvilgiu (didesnį archeologinį kompleksą mažesnio atžvilgiu) arba kaip archeologo darbo ideologinę, filoso-

finę, politinę, materialinę ar kt. aplinką (plg., Lietuvos archeologijos tyrimus ir medžiagos traktavimą 1939, 1950, 1970 ir 2005 m.). Abu šie kontekstai yra vienodai svarbūs antrinių ir tretinių archeologinių tekstų generavimo bei archeologijos mokslo komunikacijos procesuose.

Galime teigti, kad kaip tik komunikacija yra bene svarbiausias bet kurios visuomenės raidos variklis, todėl ji gali padėti pažinti konkrečias praeities visuomenes. Žemiau pateikiamoje schemej pabandėme apibendrinti trijų svarbiausių visuomenės gyvenimui įtakos turinčių kultūrinių jėgų komunikacinę sąveiką (2 schema). Komunikacija iš esmės vyksta per tekstus, išreiškiant jų kaip naujų prasmų kūrimo funkciją (Lotman, 2004, p. 213).

Bet kurioje kultūroje galime išskirti infrastruktūrinius (materialinius) ir superstruktūrinius (dvasinius) veiksnius. Abu veiksniai glaudžiai sąveikauja ir turi įtakos dviem svarbiausioms visuomenės dalims: kūrybingajai mažumai ir iner-

2 schema. Visuomenės infrastruktūros, superstruktūros ir išorinio poveikio komunikacinė sąveika.

tiškajai daugumai. Šių dviejų visuomenės grupių nariai yra konkrečios kultūros nariai, o jų tarpusavio komunikacija iš esmės ir apibūdina tai, ką vadiname konkrečia kultūra. Trečioji visuomenės gyvenimui įtakos turinti kultūrinė jėga yra išorės kultūrinės įtakos, pasireiškiančios komunikacijos būdu tiek per įtaką infrastruktūriniais, tiek superstruktūriniais veiksniais. Išorinių tekstų įsiveržimas į kultūrą išjudina jos saviraidos mechanizmus (Lotman, 2004, p. 219). Tai skatina naujų infrastruktūrų ar superstruktūrų atsiradimą. Siaurindami schemas taikymą iki archeologijos komunikacinių aspektų, galėtume teigti, kad šių laikų archeologai kaip „kuriančiosios mažumos“ dalis, skaitydami praeities visuomenių paliktus pirminius tekstus ir įtraukdami juos į šiuolaikinę kultūrą, yra vienas kanalų, galinčių turėti įtakos šių laikų superstruktūroms. Labai stabilios praeities, archajinės, cikliškai uždaros ir subalansuotos kultūros tekstų įsiveržimas (per archeologų darbus) į dabarties nestabilią, modernią¹², linijinę ir išbalansuotą kultūrą neišvengiamai sukelia permainas (plg., New age judėjimo, neopagonybės ir archeologijos mokslo sąsajas).¹³ Galimybė iš koduoti archeologinių radinių reikšmės yra ne tik galimybė pažinti praeities visuomenes, bet ir veikti šiandieną. Tiriant tekstus socialinis komunikacijos matmuo yra vienas svarbiausių (Fiske, 1998, p. 153).

RADINIŲ KAIP ŽENKLŲ SAVYBĖS

Archeologijos šaltinis – radinys kaip ženklas ar radinių kompleksas kaip tekstas gali būti apibrėžiamas per 3 svarbiausias tarpusavyje sąveikaujančias savybes: funkcijas, technologijas, komunikacijas. Tai ypač ryšku pirminiuose teks-

tuose. Funkcija akcentuoja artefakto funkcinę paskirtį. Jos iškodavimas reiškia, kad mes galime apibūdinti radinio funkcijas archeologijos moksle naudojamomis sąvokomis (pavyzdžiui, peilis, kalavijas, pamatai, apgalvis ir kt.). Tai iš esmės yra radinio identifikavimas. Technologija akcentuoja radinio gamybos medžiagas, technikas ir technologijas. Kad iš koduotume jos reikšmes, neretai tenka pasitelkti papildomus fizikinius, cheminius ar kitus kameralinius tyrimus. Sudėtingiausias yra radinio komunikacinės savybės. Visiems suprantama, kad kalavijas šalia mirusiojo palaikų kape yra daugiau nei ginklas ar kalvystės amato aukšto lygio liudytojas. Tačiau ką reiškia kalavijas šalia mirusiojo palaikų kape? Arba koks yra ryšys tarp daikto paskirties skyciams laikyti ir jo puošybos bangelės ornamentu? Tas pačias funkcijas, technologijas, komunikacijos savybes galime pastebėti ir antriniuose bei tretiniuose archeologijos tekstuose. Archeologija kaip užkodavimas yra taip pat ženklų ir antrinių bei tretinių tekstų kūrimas. Tik archeologijos mokslo kuriami tekstai (teorijos, publikacijos, paskaitos, ekspozicijos ir kt.) funkcionuoja jau šių laikų kultūroje.

Kiekvieną archeologinį kompleksą galime interpretuoti kaip tekstą ir apibrėžti jo savybes kodų reikšminės sistemos prasme (Fiske, 1998, p. 81–82):

a) tekstai (archeologiniai kompleksai) turi paradigmą, kurią sudaryti iš tam tikrų elementų, iš kurių galima rinktis (pavyzdžiui, kapą kaip kompleksą sudaro svarbiausi elementai – mirusiojo palaikai ir įkapės bei radiniai, kurie dar gali būti skirstomi į atsitiktinius ar sąmoningai įdėtus (įkapes); jos dar gali būti skirstomos į ginklus, darbo įrankius, papuošalus ir t. t.). Paradigminis matmuo

¹² Kultūrų pristatymas kaip archajiškos ir modernios neturi jokio teigiamo ar neigiamo reikšminio atspalvio. Tai atliekama vadovaujantis technologijų išvystymo kriterijumi.

¹³ 2006 01 17 „Google“ interneto paieškos sistemoje įvedus užklausą <„New age“ +archaeology>, buvo rasta 361 000 tinklapių. „New Age“ (tiksliau, iš šio judėjimo kylančios neopagonybės) sąsajas su archeologija yra tekę ne kartą pajusti bendraujant su neopagonybės šalininkais. Jie paprastai labai susidomėdavo sužinoję, kad esu archeologas, ir labai nusivildavo sužinoję, kad mano tyrimų sritis yra bažnyčių archeologija.

gali būti apibrėžiamas kaip, pavyzdžiui, visi žinomi radiniai iš to paties laikotarpio ir tos pačios kultūros vyrų kapų arba, pavyzdžiui, visi žinomi ginklai iš to paties laikotarpio ir tos pačios kultūros kapų; tačiau kodėl konkrečiame kape randama tiek ir tokių ginklų – į šį klausimą galime atsakyti tik perskaitę tekstą (kompleksą);

b) tekstai (archeologiniai kompleksai) perteikia reikšmę, o juos sudarantys radiniai atskleidžia daugiau negu patys save;

c) tekstai priklauso nuo vartotojų susitarimo, todėl skirtingų kultūrų palikti kompleksai (pavyzdžiui, kapai) yra skirtingi; tekstai ir kultūra dinamiškai sąveikauja, todėl net ir tų pačių kultūrų palikti skirtingų laikotarpių kompleksai gali skirtis;

d) tekstai atlieka socialinę ir komunikacinę funkciją, todėl net ir to paties laikotarpio ir tos pačios kultūros kompleksai gali skirtis (pavyzdžiui, kapai gali skirtis įkapių gausa);

e) tekstus galima perduoti atitinkamomis komunikacijos priemonėmis, todėl archeologinį kompleksą galime nagrinėti kaip komunikacijos priemonę (pavyzdžiui, kapas gali būti suprantamas kaip būdas perduoti informaciją).

Dar viena svarbi ženklo savybė yra jo skleidžiamos semantinės informacijos lygis. Kalbėdami apie archeologinius radinius galime išskirti mažiausiai tris tokius lygius: žemą, vidutinį ir aukštą. Žemo skleidžiamos semantinės informacijos lygio ženklais galėtume laikyti tuos radinius, kurie gyvųjų visuomenėje yra traktuojami kaip būtiniai daiktai ir tokiu būdu yra pakliuvę į kapą. Pavyzdžiui, karsto vinys ar batų sagtys kape greičiausiai neturi jokios simbolinės reikšmės, tačiau gali liudyti apie mirusiojo socialinę padėtį (batas kaip vertingas daiktas galėjo būti reikalingas gyviesiems ir laidoti su batais galėjo būti prabangos ženklas). Vidutinio semantinės informacijos lygio ženklais galėtume laikyti tuos radinius, kurie ir gyvųjų pasaulyje buvo ne vien buities daiktai, tačiau turėjo simbolinę reikšmę ir kape yra randami natūralioje vietoje (pvz., vestuvinis žiedas ant ran-

kos piršto). Vestuvinis žiedas, rožinis, škaplierius ir kiti panašūs radiniai gali liudyti mirusiojo socialinius išsipareigojimus gyvųjų pasaulyje ir tai, kad ženklų apie šiuos socialinius išsipareigojimus išsaugojimas buvo svarbi laidotuvių apeigų dalis. Aukšto semantinės informacijos lygio ženklais galėtume laikyti tuos radinius, kurie yra pakliuvę į kapą vienareikšmiškai, kaip apeigų dalis. Tai daiktai, randami nenatūraliose vietose, specialiai įdėti į karstą ar kapo duobę (pvz., monetos prie mirusiojo galvos, žiedas karsto kojūgalyje ir pan.).

ARCHEOLOGIJOS KAIP KOMUNIKACIJOS PROBLEMAS

Požiūris į archeologiją kaip komunikaciją sukelia tris pagrindines problemas, kurias verta panagrinėti kiek plačiau. Pirmoji problema yra susijusi su radinio kaip ženklo santykio su realybės objektu traktavimu. Kas tai yra radinys? Ikona, indeksas ar simbolis? Labiausiai priimtinas būtų radinio kaip ikonos traktavimas. Anot C. S. Peirce'o, ikona yra ženklas, turintis aiškų natūralų panašumą su realiu objektu (Peirce, 1894; Commens, 2003; Internet, 2004). Iš pirmo žvilgsnio archeologinis radinys niekuo nesiskiria nuo atstovaujamo realybės objekto. Tai tas pats daiktas, tik pakliuvęs į kitą aplinką (plg., skirtingas reikšmės, kurias gali turėti strėlės antgalis praeities kario strėlinėje (realybės objektas); strėlės antgalis, archeologų rastas kape (ikona I), ir archeologų rastas buvusio mūšio lauke (ikona II). Iš esmės realybės objektui virstant ikoniškuoju ženklu jo pirminė apibendrinta funkcija (kirvis – kirtimui) nyksta, tačiau kartu stiprėja individualesnė komunikacinė funkcija (ką reiškia tai, kad šis konkretus kirvis atsidūrė šioje konkrečioje vietoje, kur jį aptiko archeologai?). Panašiai yra ir su radinių kompleksais. Pritariant nuomonei apie kompleksų ir juos sudarančių daiktų daugiafunkciškumą ir vyraujančios funkcijos kaitą priklausomai nuo situacijos

(Богатырев, 1971), kompleksą galime bandyti interpretuoti kaip funkcijas praradusių (netinkamų naudoti ir išmestų) bei funkcijas visiškai pakeitusių (įkapės) daiktų sancaupas. Galime teigti, kad archeologinis radinys yra absoliutus ikoniškasis ženklas, t.y. jis ir yra pats denotatas (Эко, 1998a), tik pakliuvęs į kitą erdvę ir laiką, pakeitęs ar praradęs savo funkcijas. Tačiau tokiu būdu traktuojant ženklą neišvengiamai kyla ženklo galios problema. Palyginkime, kokį skirtingą poveikį sąmoningai greitį viršijančiam vairuotojui daro šie ženklai: draudžiamasis greičio ribojimo iki 70 km/val. ženklas, šalikelėje stovintis automatinis greičio matavimo prietaisas ir šalikelėje stovintis kelių policijos ekipažas su greičio matavimo prietaisu. Visi trys ženklai suvokiami vienodai – reikia mažinti automobilio greitį. Tačiau vairuotojo reakcija į juos visiškai skirtinga. Tą skirtingą poveikį ir galėtume vadinti ženklo galia, tačiau praeities ženklų galios klausimų nagrinėjimas yra labai problemiškas ir gali būti atskiros studijos objektas.

Antroji problema yra susijusi su principine galimybe perskaityti tekstus, paliktus kultūrai, kuri jau seniai nebėra. Tai viena svarbiausių archeologijos, etnologijos, kitų istorinių mokslų problemų, kurios sprendimui buvo sugalvota daugybė būdų. Jų čia nekartosime, nes šiuo klausimu yra paskamam daug literatūros, taip pat ir lietuvių kalba (Harris, 1998; Hodder, 2000). Čia kalbėsime tik apie galimybę perskaityti praeities visuomenių (išnykusių) paliktus tekstus. Anot C. Levi-Strausso, juos perskaityti yra įmanoma, nes nepriklausomai nuo to, kad kodų reikšmės yra būdingos konkrečiai kultūrai, būdai, kuriais jos kuriamos, yra universalūs, vienodi visoms kultūroms. Reikšmių kūrimo proceso šerdimi yra laikoma struktūra, ku-

rią C. Levi-Straussas pavadino binarine opozicija. Tai esminis ir universalus įprasminimo procesas, nes yra žmogaus smegenų fizinės struktūros produktas, būdingas visai žmonių giminei, o ne vien kuriai nors kultūrai ar visuomenei (Левин-Строщ, 1977). Pirminė ir aiški bet kurio archeologinio komplekso binarinė opozicija gali būti išskiriama pagal komplekso ribos principą (vidus – išorė). Galimi ir kiti binarinių opozicijų išskyrimo būdai.¹⁴ J. Lotmanas teigia, kad binariškumo santykis yra vienas svarbiausių bet kurios struktūros organizavimo mechanizmų, kur tarp binarinės opozicijos polių yra tam tikra plati struktūrinė neutralizacijos juosta (Lotman, 2004, p. 67), kurią C. Levi-Straussas vadina anomaline kategorija (Левин-Строщ, 1977). A. J. Greimo nuomone, tai, ką C. Levi-Straussas vadina binarinėmis opozicijomis, yra įmanoma tik todėl, kad opoziciją sudarantys terminai – objektai yra suvokiami drauge, juos turi sieti kas nors bendra (Greimas, 2005, p. 48–49). Tokiam binariniam požiūriui pritaria ir I. Hodderis, teigdamas, kad kontekstinis požiūris į archeologiją yra susijęs su nuosekliu interpretacijos formavimu iš panašumų ir skirtumų, slypinčių duomenyse (Hodder, 2000, p. 181). Be binarinių opozicijų ir anomalinių kategorijų išskyrimo, verta paminėti dar dvi senųjų kultūrų paliktų tekstų (archeologinių kompleksų) perskaitymo galimybes, kurias išskiria I. Hodderis. Viena vertus, binarinės opozicijos (ir anomalinės kategorijos) nėra individualios, tai daugiau visuomeninės ir socialinės sąvokos, reprodukuojamos kasdieninio gyvenimo praktikoje (pagal tam tikrą modelį įgyvendinama rutina).¹⁵ Kita vertus, materialinės kultūros produkavimo kontekstas, veikiamas technologinių, fizinių ir funkcinių aplinkybių, yra konkretesnis nei kalbos ir kalbėjimo kontekstas

¹⁴ Kai kuriuos binarinių opozicijų reikšmių interpretavimo kontekstinėje archeologijoje metodus apžvelgia I. Hodderis (Hodder, 2000, p. 154–173), o archeologinio komplekso nuoseklių iškodavimą iš esmės galima bandyti atlikti pagal U. Eko pateikiamą poetinio teksto dešifravimo diagramą (Эко, 1998b) ar taikant A. J. Greimo metodologiją (Greimas, 1989, p. 36; 2005, p. 190–225).

¹⁵ Šiai nuomonei pritaria J. Lotmanas, teigdamas, kad „semiotikos požiūriu kultūra yra kolektyvinis intelektas ir kolektyvinė atmintis, t.y. antiindividualus tekstų saugojimo bei perdavimo ir naujų tekstų kūrimo mechanizmas“ (Lotman, 2004, p. 213–214).

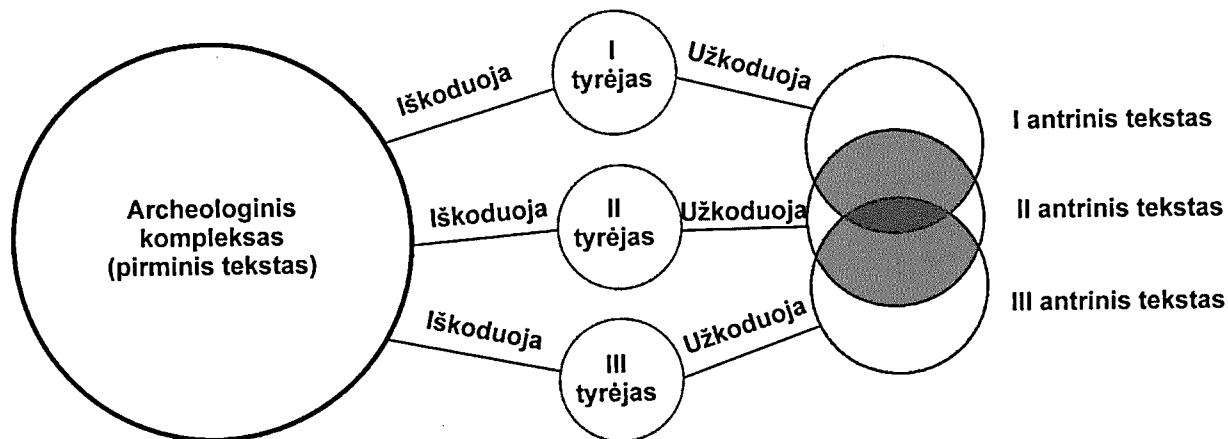
(Hodder, 2000, p. 157). Jei laikysimės teorijos apie tradicinių (archajiškų) visuomenių dialoginį santykį su juos supančiu pasauliu (Baiburinas, 2006, p. 60) ir pripažinsime galimus bandymus semiotiškai nagrinėti net gamtinę aplinką (Моисеев, 2002; Заренков, 2001), tuomet praeities kultūrų paliktus ženklus (radinius) ir tekstus (kompleksus) galima interpretuoti kaip dialogo su šiuos žmones supusia gamtine aplinka rezultata, o praeities kultūrų binarines opozicijas tiesiogiai sieti su gamtiniu binariškumu.¹⁶ Binarinių opozicijų ir anomalinių kategorijų išskyrimo perspektyvos yra gerokai didesnės ikirašytinėse kultūrose. Į raštą orientuota kultūra paprastai formuojasi kartu su linijine laiko ir istorijos samprata. Tokia kultūra paprastai yra nukreipta į išskirtinių istorinių faktų fiksavimą ir naujų tekstų kūrimą (Lotman, 2004, p. 219–220). Naujumo siekis kaip nepastovumą skatinantis veiksnys neretai paskatina vertybių perkainojimą ar naujų atsiradimą.¹⁷ Ankstesnės, ikirašytinės, visuomenės yra paremtos mitine cikline laiko ir istorijos samprata. Tokia kultūra yra paprastai nukreipta ne į naujovių kūrimą, bet į esamų dalykų pakartojimą. Šioje visuomenėje raštijos funkciją atlieka vadinamieji mnemoniniai ženklai (Lotman, 2004, p. 219). Ši kultūra kur kas konservatyvesnė ir pastovesnė, o tai didina priešistorinių archeologinių kompleksų kaip tekstų perskaitymo galimybes. Pagal J. Lotmaną, kuo labiau nutolusios kalbėtojo ir klausytojo kalbinės erdvės, tuo sunkiau pavyksta perskaityti tekstus, bet tuo vertingesnė informacija yra gaunama (Лотман, 2000). Archeologijos kaip komunikacijos požiūriu šios erdvės yra tuo labiau nutolusios, kuo ankstesnius laikus tyrinėjame, o jų susilietimas yra įmanomas tik naujausiųjų laikų archeologijoje (jei dar turime gyvų liudininkų).

Trečioji problema yra susijusi su praeities kultūrų pažinimo (tekstų skaitymo) objektyvumu. Čia susiduriama su dviem kraštutinėmis pozicijomis: mokslo objektyvizmu ir istoriniu subjektyvizmu. Pirmoji pozicija teigia, kad objektyvus praeities pažinimas yra įmanomas, kitaip istorijos ir archeologijos negalėtume vadinti mokslais (plg., idėją, kad mokslas nuo meno, religijos ir filosofijos skiriasi racionalių tiesos ieškojimu (Azenbacher, 1992, p. 36). Antroji teigia, kad objektyvus praeities pažinimas apskritai neįmanomas, nes istorikas (archeologas) tegali naudotis atsitiktinai aptiktais (šaltinių išlikimo faktorius) ar net praeityje selektyviai atrinktais (šaltinių autorių subjektyvumo faktorius) šaltiniais. Neturime jokio tiesioginio tyrėjo ir fakto kontakto, kaip tai būna gamtos moksluose empirinio stebėjimo ar mokslinio eksperimento metu (Лотман, 2000). Čia dar galime pridėti A. Einšteino bendrosios reliatyvumo teorijos paskatintas reliatyvistines pažiūras, teigiančias, kad nėra jokios, net teorinės, galimybės nustatyti dviejų išorinių įvykių tikrąjį sinchroniškumą, bei J. Rūseno istorijos didaktikos teoriją (Rüsen, 1997, p. 18), kurios iš esmės (du kraštutinumai) keičia istorijos mokslo objektyvumo sampratą. Turbūt nė vienas kraštutinis teiginys nėra visiškai teisingas. Praeities kultūrų pažinimo objektyvumo atveju verta naudotis J. Lotmano pasiūlyta schema (Лотман, 2000), pritaikyta archeologijai.

Schemeje matome tris skirtingus tyrėjus, kurie, pasinaudodami skirtinga asmenine patirtimi, skaito tą patį pirminį tekstą (archeologinį kompleksą) (3 schema). Jie visi trys gauna skirtingus, tačiau susijusius antrinius tekstus. Suprantama, kad informacijos praradimas pirminių tekstų lygmenyje yra didžiulis. Juk praeities visuomenių

¹⁶ Kultūrinės ir gamtinės binarinių opozicijų sąsajų galėtume ieškoti per radinių dvilypumą: pagaminti iš gamtinės medžiagos (molis, medis, titnagas), kultūrinės operacijos (žiedimas, lipdymas, skaldymas) metu (Baiburinas, 2006, p. 61).

¹⁷ Tokios kultūros formavimąsi galime stebėti LDK, Vytauto valdymo metais (Lietuvos metraščių, Lietuvos metrikos atsiradimas).

3 schema. Pirminio ir antrinio tekstų objektyvumo santykis archeologijoje.

komunikacija su juos supančiu pasauliu vyko įvairiais kanalais (ritualinis judesys, garsas, kvapas, skonis, prisilietimas), tuo tarpu mūsų operuojamose archeologijos šaltiniuose dauguma šių kanalų praeityje perdavinėtos informacijos paprasčiausiai nebėra, ji yra prarasta.¹⁸ Tačiau tai nereiškia, kad prarasta visa informacija. Schemoje juoda spalva ir žymi didžiausio objektyvumo lygmenį.

Archeologinių tyrimų metu aptinkami radiniai (ženklai) ir kompleksai (tekstai) turi keletą jiems būdingų bruožų. Jie gali būti trejopi: sąmoningai palikti, atsitiktiniai ir mišrūs. Prie sąmoningai paliktų tekstų galėtume priskirti praeities visuomenių žmonių specialiai suformuotus artefaktų ar ekofaktų kompleksus (pavyzdžiui, kapas su įkapėmis). Atsitiktiniai ženklai ir tekstai yra atsiradę atsitiktinės žmonių veiklos metu (pavyzdžiui, sąvartynai), tačiau jie ne mažiau gali paliudyti apie praeities visuomenės nei sąmoningai atsiradę ženklai. Mišrūs tekstai paprastai būdingi didesniems kompleksams (pavyzdžiui, moneta, rasta kasinėjimų metu bažnyčios šventoriuje, gali būti ir įkapė, ir atsitiktinai tikinčiųjų pamestas daiktas). Archeologijos moksle susiduriame su viena esminių problemų – tos kultūros,

kuriuos ženklus bandome perskaityti, jau seniai nebėra. Todėl senųjų kultūrų paliktų materialiu tekstų iškodavimas negali būti suprantamas kaip komunikacija klasikine prasme ir negali būti išreiškiamas klasikiniiais komunikacijos modeliais. Archeologai tarsi skaito daiktų kalba parašytus laiškus adresatams, kurių jau seniai nebėra. Tokie situacijoje ženklų skaitymas yra pakankamai kompliktuotas.

ARCHEOLOGIJOS KOMPLEKSŲ KAIP TEKSTŲ SKAITYMAS

Archeologinį radinį kaip ženklą ir kompleksą (tekstą) galime suvokti tik nagrinėdami juos nuosekliais etapais, iš kurių svarbiausi yra šie:

1. Dokumentavimas – radinių organizavimas į šiuolaikinės kultūros tekstą per paradigmas (radinio radimas, vizualus apžiūrėjimas, fiksavimas, aprašymas, pirminis datavimas, įtraukimas į muziejaus rinkinius). Dokumentavimo proceso metu archeologinis kompleksas kaip tekstas yra užfiksuojamas („užrašomas“) šiuolaikinėmis priemonėmis (fotografija, brėžiniai, užrašai ir kt.).

¹⁸ Plg. Martino Lindstromo požiūrį į daugiakanalę komunikaciją (Lindstrom, 2003; 2005).

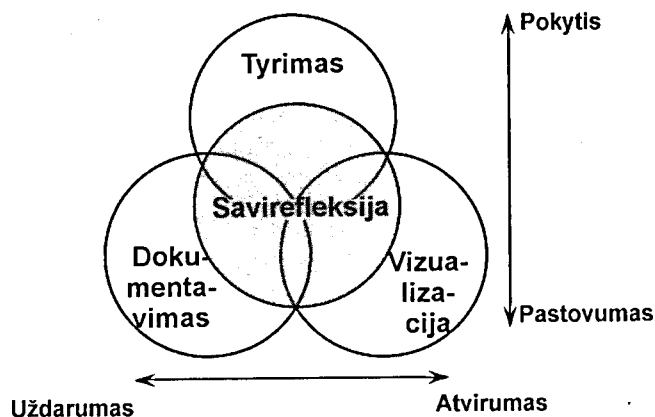
2. Tyrimas – struktūros pažinimas, senųjų kultūrų ženklų ir kodų skaitymas (perkodavimas kompiuteriui suprantama kalba ir statistiniai tyrimai, papildomi tyrimai, funkcinių ir technologinių aspektų iškodavimas, bandymai suvokti komunikacines savybes, radinio galutinis datavimas, priskyrimas kultūrai, radinio ryšių su kitais panašiais, tos pačios kultūros ar laikotarpio radiniais, nusistovėjusiomis klasifikacijomis nustatymas).

3. Pateikimas (vizualizacija) – sintagminis radinių organizavimas į šiuolaikinį tekstą (radinio ir informacijos apie jį mokslinė, mokslinė informacinė ar informacinė publikacija, eksponavimas parodoje ar nuolatinėje muziejaus ekspozicijoje, pristatymas skaitmeninėse erdvėse, paskaitos, pranešimai konferencijose).

4. Savirefleksija – empirinė, longitudinalinė (gali būti ir retrospektyvinė) archeologinių duomenų dokumentavimo, tyrimų ir pateikimo (antrinių ir tretinių tekstų) analizė.

Žemiau pateikiamoje schemoje išryškinta šių etapų tarpusavio sąveika (4 schema).

Kiekvienas etapas sąveikauja su kitais: dokumentuoti archeologiniai duomenys eksportuojami tyrimams ir vizualizacijai; tyrimų duomenys yra dokumentuojami ir praturtina vizualizaciją; vizualizacija ne tik naudoja dokumentuotus ir tyrimų duomenis, bet neretai yra jų užsakovė. Dokumen-

4 schema. Dokumentavimo, tyrimo, vizualizacijos ir savirefleksijos sąveika archeologijoje.

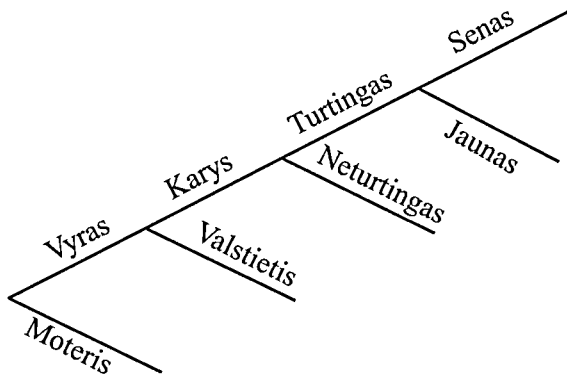
tuotų duomenų atžvilgiu tai yra daroma per atranką (pavyzdžiui, archeologinių radinių atranka iš saugyklų į ekspoziciją ar iš duomenų bazės į interneto tinklą), tyrimų duomenų atžvilgiu per mokslines programas (pavyzdžiui, institucijos patvirtinta mokslinė programa nurodo, kokius duomenis reikia pateikti, ir taip veikia tyrimų kryptis). Horizontaliai etapai yra kintantys nuo uždaro atvirumo link. Bene uždariausia sistemos dalis yra per paradigmas organizuotos duomenų saugyklos (norint susipažinti su muziejų rinkiniais, paprastai reikia gauti muziejaus direktoriaus ir vyr. fondų saugotojo leidimus; duomenų bazės internete paprastai pasiekiamos tik su slaptažodžiais, už kuriuos dažniausiai reikia mokėti, ir kt.). Kiek atviresni yra tyrimai ir jų medžiaga (įvairių institucijų tyrimų krypčių pristatymai yra laisvai pasiekiami internetu, tačiau tyrimų medžiaga dažniausiai publikuojama mažatiražiuose ir tik didelėse bibliotekose esančiuose moksliniuose leidiniuose). Atviriausia yra vizualizavimo erdvė – muziejų ekspozicijos yra lankomos už nedidelį, dažnai simbolinį mokestį, daug laisvai pasiekiamos informacijos galime rasti internete. Vertikaliai etapų sąveiką galėtume apibrėžti kaip santykį tarp pokyčių ir pastovumo, kur dokumentavimo ir vizualizacijos etapai yra daug pastovesni nei tyrimų etapas (paprastai dokumentavimas ir vizualizacija yra vykdomi pagal nusistovėjusias schemas, tuo tarpu tyrimuose yra labai svarbus kūrybinis elementas).

Archeologijos kompleksų kaip tekstų skaitymui galime naudoti perkodavimą, semiotinius, statistinės, erdvinės turinio analizės ir komutacijos testo metodus. Įdomios yra Sergio Camizo sukurtos grafinių atvaizdų klasifikavimo ir perkodavimo metodikos (Camiz ir kt., 1998; Camiz, Rova, 2001; Camiz ir kt., 2004; Camiz, 2004; Camiz, Venditti, 2004) taikymo archeologiniams kompleksams galimybės. Perkodavimo metu analoginė ir kompiuteriui nesuprantama informacija yra diskretinama ir perkeliama į kompiuterinę dvimatę ar trimatę aplinką. Tai, kad grafinio vaizdo ir archeo-

loginio komplekso (pavyzdžiui, kapo) perkodavimui taikome tą patį metodą, visiškai nereiškia, kad jie yra sutapatinami. Abu kodai gali būti analizuojami vienoje transkribavimo sistemoje (Эко, 1998b). Pavyzdžiui, remdamiesi anatominių plokštumų apibrėžimais, kapo informaciją galime transformuoti į santykių skalėje aprašomais kintamaisiais paremtą trimatę koordinačių sistemą ir taip efektyviai atlikti šios informacijos tyrimus kompiuteriu. Galime manyti, kad įdomių rezultatų pasiektume derindami S. Camizo metodą su semiotiniu komutacijos testo metodu. Komutacijos testo funkcijos yra nustatyti paradigmos ir sintagmos reikšminius skirtumus bei padėti apibrėžti šį reikšmingumą (Fiske, 1998, p. 128). Techniškai tai atliekama keičiant sintagminės sistemos elementus bet kuriais kitais, paimtais iš paradigminės sistemos, ir subjektyviai, vaizduotėje įvertinant dėl to atsiradusius reikšmės pokyčius. Komutacijos testo derinimas su S. Camizo metodika padėtų sumažinti šio subjektyvumo laipsnį. Pavyzdžiui, skaitydami kapą su įkapėmis kaip tekstą, pagal S. Camizo metodiką mes galime pakankamai objektyviai išskirti ir apibūdinti svarbiausius kapo kaip sintagminės sistemos elementus bei apibūdinti juos to paties metodo pagrindu sukurtų paradigminių sistemų (visų kapų, visų tos kultūros, laikotarpio, lyties ar kt. kapų) kontekste. Žinodami paradigmines sistemas ir turėdami išskirtus bei apibūdintus sintagminių sistemų elementus, mes galime modeliuoti naujas, tariamas sintagmines sistemas (kurti kapų modelius), kuriuose vieni elementai būtų keičiami kitais, paimtais iš tos pačios paradigminės sistemos (pavyzdžiui, galimas modelis, kur vyro kape vietoj dviejų ietigalių įdėtu-me ietigalį ir kovos kirvį arba ietigalius iš galvūgalio perkeltume prie kojūgalio, analizuodami, kaip ir kiek pasikeistų kapo kaip teksto reikšmė). Taip ne tik galime išskirti reikšmingiausius teksto (ar-

cheologinio komplekso) elementus (tai tie elementai, kuriuos pakeitus kitais teksto reikšmė keičiasi labiausiai), bet ir perskaityti kiekvieno konkretaus elemento reikšmę tekste (radinio ir jo vietos reikšmę archeologiniame komplekse) pagal tai, kuo tas elementas nėra (ietigalis – ne kirvis, todėl...). Taikydami šį metodą, taip pat galime bandyti atsekti C. Levi-Strausso aptartas pirmines binarines opozicijas (Левин-Строщ, 1977), kurios galėjo būti pagrindas kuriant teksto (archeologinio komplekso) reikšmes. Pavyzdžiui, naudodami apibrėžimą: „ietigalis – ne darbo įrankis“ (jei, tarkime, vienuose vyrų kapuose yra randama ginklą, o kituose darbo įrankių) galime bandyti atsekti pirminę binarinę opoziciją „kariai – valstiečiai“ ir jos pagrindu interpretuoti kitus teksto elementus. Nepamirštant radinių, jų sąsajų komplekse ir medžiagos, iš kurios jie padaryti, svarbu išsiaiškinti, kokią opoziciją (vyras – moteris, jaunas – senas, turtingas – neturtingas ir t. t.¹⁹) atspindi kapo teikiamas tekstas, ir tai gali tapti vienu iš pagrindų tos konkrečios kultūros ar laikotarpio interpretavimui. Paprastai vienas binarinės opozicijos narys yra organizuotas (teigiamas, vertingas, tvarkingas), o kitas – neorganizuotas (neigiamas, nevertingas, chaotiškas). Priklausomai nuo teksto kūrėjo pozicijos (kultūrinės priklausomybės), pagrindinėmis gali tapti psichologinio, religinio, nacionalinio, istorinio ar socialinio tipo opozicijos (Lotman, 2004). Iš koduodami binarines opozicijas visada susidursime su daugiasluoksniškumu. Juk jei įkapės siektų parodyti mirusiojo lytį, tai vyrui galėtų užtekti, tarkime, vieno ietigalio, o moteriai – vienos adatos. Tačiau realybėje kompleksai yra kur kas sudėtingesni. Tad kitas įkapes galime vertinti arba tik kaip perteklines, arba kaip atspindinčias kitas binarines opozicijas. Teoriškai galimos daugiasluoksnės binarinės opozicijos pavyzdį galima pailustruoti schema.

¹⁹ Įvairūs semiotikos autoriai bandė ieškoti įvairiausių binarinių opozicijų, iš kurių tipiškiausias yra gamta – kultūra, vidus – išorė, šeima – individas, moteris – vyrai, taika – karas, civilizacija – „laukiniškumas“, mokslas – tikėjimas, racionalumas – iracionalumas, žemė – dangus, dieviška – žmogiška, mirtis – gyvenimas, vasara – žiema, diena – naktis, savas – svetimas (Fiske, 1998, p. 134), vaikas – suaugęs, mitas – istorija (Lotman, 2004, p. 67).

5 schema. Teoriškai galimos daugiasluoksnės binarinės opozicijos pavyzdys.

5-oje schemoje yra pavaizduota keturių sluoksnių binarinė opozicija: vyras – moteris; karys – valstietis; turtingas – neturtingas; senas – jaunas. Pažymėtina, kad tokiu atveju žemesnio lygmens binarinės opozicijos gali būti taikomos daug platesniems apibūdinimams (pavyzdžiui, turtingas – neturtingas, senas – jaunas gali būti ir karys, ir valstietis, ir moteris). Pagal panašią schemą bandydami perskaityti archeologinius kompleksus, galėtume gauti interpretacijas, kurios labai supaprastintos atrodytų maždaug šitaip: „kalavijas = vyras, karys, turtingas, senas“; „kovos peilis = vyras, karys, neturtingas, senas“; „noragas = vyras, žemdirbys, turtingas, senas“ ar pan. Galime pasinaudoti faktu, kad kultūriniai simboliai turi bendrą reikšmių struktūrą, įgalinančią generuoti kuo įvairiausios konfigūracijos atitikmenų grandines: buities rakandas – kraštovaizdžio elementas – žmogaus kūnas ir t.t. (Baiburinas, 2006, p. 60). Viena įdomiausių binarinių opozicijų (radinių kaip ženklų ir kompleksų, kaip tekstų nagrinėjimo prasme) būtų opozicija „gyvas – miręs“, tačiau tokiam nagrinėjimui turime remtis ir tokių mokslų duomenimis (istorijos, meno istorijos), kurie apie priešistorinį laikotarpį yra labai skurdūs. Bandant pažinti priešistorės visuomenę, kažin ar įmanomas tokios binarinės opozicijos išskyrimas. Nors vėlesnių laikotarpių tyrimams bandymai nustatyti, kuo skiriasi gyvo žmogaus apranga nuo įkapių, gali

būti perspektyvus kelias (pavyzdžiui, dabar pagal katalikiškas laidojimo apeigas mirusiojo rankos surišamos rožančiumi ir į jas išspraudžiamas šventas paveikslėlis, nors gyviesiems vaikščioti surištomis rožančiumi rankomis ar nešiotis rankose šventą paveikslėlį yra visiškai nebūdingas reiškinys).

Be binarinių opozicijų, yra ir tarpinių kategorijų, turinčių abiejų binarinės opozicijos elementų bruožų, apimančių jas abi, išblukinančių jų ribas. C. Levi-Straussas jas vadina anomalinėmis kategorijomis (Левы-Страсс, 1977). Anomalines kategorijas galima įvardyti kaip sušvelninančias opoziciją. Praeities visuomenių pažinimui klausimas „kas yra tarp karių ir valstiečių?“ gali būti ne mažiau svarbus už pačios „karių – valstiečių“ binarinės opozicijos išskyrimą. Anomalinės kategorijos gali rasti iš vienos ar kitos binarinės opozicijos skaidymo į smulkesnes zonas (Lotman, 2004, p. 87–89). Žinoma, net tokio skaidymo atveju pagrindinė binarines opozicijas skirianti riba lieka nepakitusi, tačiau kiekvienoje binarinėje opozicijoje (ar tik vienoje kurioje nors binarinėje opozicijoje) atsiranda vidinis atribojimas. Anksčiau minėti „kariai – valstiečiai“ galėtų būti skirstomi į, pavyzdžiui, „savus ir svetimus“, „šauktinius ir samdinius“, „pėstininkus ir raitelius“ ar pan. Tai labai svarbu kalbant apie erdvinį kultūros aprašymą.

Binarinių opozicijų ir anomalinių kategorijų išskyrimas svarbus ne vien archeologinio komplekso perskaitymo prasme. Naudojant binarines opozicijas ir anomalines kategorijas kaip nuo tyrimų šaltinio formos ir struktūros atribotas esmes galima efektyvus tarpdalykinis archeologų bendradarbiavimas su etnologais, kalbininkais, tautosakos ar kitų panašių humanitarinio paveldo sričių tyrinėtojais, taip pat apčiuopusiais panašias binarines opozicijas ar anomalines kategorijas savo mokslo tiriamuose šaltiniuose. Čia remiamasi nuostata, kad vienoje kultūroje vartojami skirtingi tekstai (mitai, tautosaka, apeigos, kapavietės ir kt.) nėra nei pirmavaizdžiai, nei atvaizdai. Jie visi suvokiami kaip paralelinės struktūros. O tai reikštų, kad,

pavyzdžiui, kažkurios kultūros folklore iššifruotus kodus iš esmės galime taikyti ir tos pačios kultūros archeologiniams kompleksams iškoduoti. Bendradarbiavimas yra labai svarbus praeities visuomenėms pažinti. A. J. Greimo nuomone, tik tekstų tyrimas humanitariniams mokslams gali padėti rasti savo bendrą vardiklį (Greimas, 2005, p. 32). Pagal J. Lotmaną (Lotman, 2004, p. 39), kultūros mechanizme komunikacija vyksta mažiausiai dviem skirtingais kanalais: vaizdiniu ir žodiniu (sakytiniu), taip pat dar vienu – rašytiniu kanalu.²⁰ Jis nėra labai svarbus tiriant visuomenes iki rašto atsiradimo (nors I–XII a. kaimynų surašyti tekstai apie baltus ir yra svarbus baltų visuomenių pažinimo šaltinis), tačiau jis labai svarbus tiriant viduramžių ar naujųjų laikų visuomenes. Archeologijoje taikomi metodai leidžia tik iš dalies pažinti vaizdinį komunikacijos kanalą, o sakytinio ar tekstinio kanalų pažinimui svarbiausi yra tautosakos, lingvistikos ir istorijos tyrimai.

S. Camizo modelį galima derinti ne tik su semiotiniais metodais, bet ir su empirizmu. Jau anksčiau minėjome, kad humanitariniuose moksluose vargiai ar pajėgsime atrasti ką nors panašaus į gamtos dėsnius, todėl grynojo empirizmo taikymas humanitariniuose moksluose kažin ar pasiteisina. Mes čia nerasime universalios, objektyviai egzistuojančios tikrovės, nesukursime ir visiškai objektyvių jos tyrimo metodų, iki galo nepaneigsime ir neįrodysime savo hipotezių. Tačiau yra empiristinių metodų, kurie visai tinkami humanitariniams mokslams. Galime teigti, kad skaitant praeities visuomenių paliktus archeologinius kompleksus

(tekstus), perspektyvus S. Camizo sistemos derinimas su turinio (content) analize. Juk jei archeologinį kompleksą suprantame kaip tekstą, sudarytą iš ženklų (radinių), tuomet galime analizuoti ir jo turinį. S. Camizo metodu išskyrę ir apibūdinę teksto (pavyzdžiui, kapo) elementus ir sąryšį tarp jų, puikiai galime bandyti perskaityti šio pranešimo turinį. Atsiranda galimybė archeologijos tekstų skaitymui taikyti klasikines tekstų analizės kategorijas ar formules. Tyrimo metu gali būti išskiriami tiriamų archeologijos kompleksų (pavyzdžiui, kapų) analizės vienetai: fiziniai (atskiri radiniai); asociatyviniai (sujungti fiziniai vienetai, sudaryti iš panašią semantinę prasmę galinčių turėti radinių), struktūriniai, susiję stipriu (radiniai, kurie yra viename kape ir sudaro vieną stambesnę fizinį vienetą); vidutiniu (vieno kapo radinių poros) ar silpnu ryšiu (vienetai, sudaryti pagal papildomus indikatorius: mirusiojo lytį, amžių, radinio vieta kape ir kt.). Taip pat taikomos apibendrinamosios schemos, lyginant apibrėžtame komplekse kapuose randamą bendrą radinių skaičių, unikalių (nepasikartojančių) radinių skaičių, skirtingo perduodamos semantinės informacijos lygio radinių skaičių, nustatant vidurkius, modas ar medianas. Pagal tekstų analizei būdingas formules galima nustatyti komplekso sudėtingumą procentais²¹ ar komplekso suprantamumo indeksą.²²

Jei archeologiją suprasime komunikacijos aspektu, atsiranda galimybės jos tyrimuose taikyti ir kitus komunikacijos bei informacijos mokslų tyrimų klasikinius teorinius požiūrius, iš kurių pažymėtina Marshallo McLuhano medijų teorija

²⁰ Galime kalbėti apie dar didesni skaičių kanalų, kurie atitiktų visas žmogaus turimas jusles (regą, klausą, skonio jutimą, uoslę ir lietimą), tačiau tokiais specifiniais kanalais kaip skonio jutimas, uoslė ar klausa perduodamos informacijos tyrimams archeologijos šaltiniai teikia labai mažai medžiagos.

²¹ Komplekso sudėtingumas gali būti apskaičiuojamas pagal formulę: unikalių radinių skaičius : bendras radinių skaičius x 100. Jis parodo komplekso sudėtingumo lygį. Šis metodas yra išvestas iš turinio analizėje naudojamo leksikos sudėtingumo (Lexical density) indekso. Klasikinėje turinio analizėje tekstai, kurių sudėtingumo koeficientas yra apie 40–50 procentų, yra laikomi paprasčiausiais. Sudėtingų tekstų šis koeficientas siekia 60–70 procentų.

²² Komplekso suprantamumo indeksas gali būti skaičiuojamas pagal formulę: vidutinis radinių skaičius kape + semantiškai vertinamiausių (aukščiausio lygmens) radinių kiekis procentais x 0,4. Indeksas parodo, kiek sunkiai yra skaitomas tekstas. Metodas yra išvestas iš turinio analizėje naudojamo Fog indekso (Gunning Fog Readability Index). Klasikinėje turinio analizėje teigiama, kad, pvz., New York Times Fog indeksas siekia 11–12, tipinės techninės dokumentacijos – 10–15, profesionalios techninės dokumentacijos – 18.

(McLuhan, Parker, 1969; McLuhan, 2003). Anot autoriaus, praktiškai visus mus supančius objektus galime vertinti kaip medijas, kurios yra fizinių žmogaus organų tęsinys (pvz., akiniai, teleskopas, mikroskopas yra akių tęsiniai). Jie išplečia žmogaus fizines galimybes ir kompensuoja tai, ko jis pats negali padaryti (McLuhan, 2003, p. 63, 73, 100). Pagal šią teoriją bet kuris archeologinis kompleksas ar archeologinis radinys gali būti traktuojamas kaip medija: pilies siena – apsauginės žmogaus odos tęsinys, kalavijas – nagų ir dantų tęsinys, krosnis – šildančios žmogaus kūno funkcijos tęsinys. Taigi galimas jų traktavimas žmogaus kūno dalių anatomiinių bei simboliinių reikšmių ir funkcijų kontekste. Be to, medijos gali būti grupuojamos į kultūrinės sistemas, kurių bene svarbiausios yra paremtos žodine, rašytine ir elektros kultūra. Kiekviena kultūrinė sistema turi jai būdingas medijas, ir šiame kontekste analizuodami archeologijos šaltinius (pavyzdžiui, kapus) tampa svarbūs tokie faktoriai kaip juos palikusios bendruomenės raštingumo lygis, pinigų cirkuliacija ar laikrodžių naudojimas, nes pagal M. McLuhaną žodinės (pagoniškosios) kultūros bruožai yra rašto neturėjimas, natūriniai prekių mainai, ciklinė laiko sistema ir linijinio laiko matavimo prietaisų nebuvimas (McLuhan, 2003, p. 42, 95). Tai svarbu kuriant metodologines archeologijos tyrimo prielaidas, nes tai neleidžia, pavyzdžiui, senojo geležies amžiaus kapo su įkapėmis traktuoti taip pat, kaip XVI a. kapo su įkapėmis. Komunikacijos teoriją galima taikyti ir sprendžiant kai kurias Lietuvos archeologijos mokslo problemas. Pavyzdžiui, galime spėti, kad Lietuvos visuomenės krikščionėjimo raida (pagonybės ir krikščionybės santykis, vadinamųjų pagonybės liekanų nykimas) buvo daugiau susijusi ne su katalikų bažnyčios veikla, jos infrastruktūros plėtra ar jos galios augimu, bet su visuomenės raštingumo lygio kilimu. Galime klausti, kiek įtakos konkrečios XVI a. bendruomenės laidosenos tradicijoms turėjo jos raštingumo lygis, kaip tarpusavyje susiję spausdintos knygos plitimas Lietuvoje XVII a. ir to laikotarpio laidose-

nos tradicijų kaita, kiek krikščionybės plitimui Lietuvoje padėjo mechaninių laikrodžių naudojimas. M. McLuhano teorijų kontekste toks pat perspektyvus gali atrodyti spėjimas, kad mūsų krašte monetos kapuose atsirado senajame geležies amžiuje, po pirmųjų baltų sąlyčių su fonetiniu raštu ir ekvivalente pinigų sistema, paremta Romos imperijos kultūra. Jos išnyko bene tuo metu, kai visuomenės raštingumo lygis viršijo 50 procentų, kai net ir kaime sunyko natūriniai prekių mainai, o moneta iš magiškos retenybės virto kasdieninio atsiskaitymo priemone.

IŠVADOS

1. Archeologinis radinys gali būti suprantamas kaip ženklas (semiotikos prasme), kuris yra archeologinio komplekso kaip pirminio teksto dalis. Archeologiniai radiniai kaip ženkilai ir archeologiniai kompleksai kaip pirminiai tekstai yra archeologijos šaltiniai.

2. Archeologo uždavinys yra perskaitant pirminius tekstus rekonstruoti praeities visuomenių gyvenimą ir sukurti antrinius mokslinius archeologinius tekstus (mokslines publikacijas, pranešimus mokslinėse konferencijose, paskaitas studentams), skirtus mokslo visuomenei. Galimi ir tretiniai – plačiąjai visuomenei skirti archeologiniai tekstai (populiarios publikacijos, muziejų ekspozicijos ir kt.).

3. Archeologiniai radiniai kaip ženkilai gali būti apibrėžiami per svarbiausias savybes: funkcijos, technologijos, komunikacijos, kodų reikšminės sistemos bei perduodamos semantinės informacijos prasmėmis.

4. Svarbiausios archeologijos kaip komunikacijos problemos yra: radinio kaip ženklo santykio su realybės objektu traktavimas; principinė galimybė perskaityti tekstus, paliktus kultūrų, kurių jau seniai nebėra; praeities kultūrų paliktų tekstų skaitymo objektyvumas. Galimi skirtingi šių problemų sprendimo būdai.

5. Archeologijos kompleksų kaip tekstų skaitymui galime naudoti perkodavimą, semiotinius, statistinės, erdvinės turinio analizės ir komutacijos testo metodus. Archeologinį radinį kaip ženklą ir kompleksą (kaip tekstą) galime suvokti tik nagrinėdami juos nuosekliais etapais, iš kurių svarbiausi yra šie: dokumentavimas, tyrimas, pateikimas, savirefleksija.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

Aitken M. J., 1999 – Archaeological dating using physical phenomena // Report on Progress in Physics. Institute of Physics and IOP Publishing Limited. Bristol, United Kingdom, 1999. T. 62, p. 1333–1376.

Amulevičius A., Daugvila A., Davidonis R., Vaitkevičius G., 2002 – Aging of archaeological ceramics // Environmental and Chemical Physic. Vilnius, 2002. Vol. 24, No. 1, p. 7–13.

Art and architecture, 2002 – Art and Architecture Thesaurus [interaktyvus]. Los Angeles, 2002 [žiūrėta 2003 m. spalio 19 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.getty.edu/vow/AATFullDisplay?find=archaeology&logic=AND&note=&english=N&prev_page=1&subjectid=300054328>.

Azenbacher, 1992 – Filosofijos įvadas. Vilnius, 1992.

Baiburinas A., 2006 – Daiktų funkcionavimo semiotiniai aspektai // Liaudies kultūra. Vilnius, 2006. Nr. 1, p. 59–67.

Barthes R., 1968 – Elements of Semiology [interaktyvus]. New York, 1968 [žiūrėta 2004 m. lapkričio 16 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.marxists.org/reference/subject/philosophy/works/fr/barthes.htm>>.

Camiz S., 2004 – On the coding of archaeological finds [interaktyvus] // Archeologia e calcolatori. Firenze, 2004. Vol. 15, p. 200–218 [žiūrėta 2005 sausio 23]. Prieiga per internetą: <http://soi.cnr.it/archealc/indice/PDF15/12_Camiz.pdf>.

Camiz S., Rova E., 2001 – Exploratory analysis of structured images: a test of different coding procedures and analysis methods // Archeologia e calcolatori. Firenze, 2001. Vol. 12. p. 7–45.

Camiz S., Rova E., Tulli V., 1998 – Exploratory analysis of images engraved on ancient Near eastern seals based on a distance among strings // Statistica. Bologna, 1998. T. 4, p. 669–689.

Camiz S., Rova E., Tulli V., 2004 – Modelling the archaeologist's thinking for the automatic classification of Uruk/Jamdat nasr seals images // Beyond the Artifact. CAA Conference 2004, Prato, 13–17 April. Prato, 2004, p. 58–59.

Camiz S., Venditti S., 2004 – Unsupervised and supervised classifications of Egyptian scarabs based on typology qualitative characters // Beyond the Artifact. CAA Conference 2004, Prato, 13–17 April. Prato, 2004, p. 60–61.

The Commens Dictionary of Peirce's terms, 2003 – [interaktyvus]. Helsinki, 2003 [žiūrėta 2006 sausio 10 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.helsinki.fi/science/commens/dictionary.html>>.

Dictionary of Computing Terms (HTML), 2004 – [interaktyvus]. Needham, 2000–2004, [žiūrėta 2004 m. sausio 17 d.]. Prieiga per internetą: <http://whatis.techtarget.com/definition/0,,sid9_gci211948,00.html>.

Encyclopaedia Britannica, 2005 – [interaktyvus]. Chicago, 2005 [žiūrėta 2005 m. sausio 10 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.britannica.com>>.

Fiske J., 1998 – [vadas į komunikacijos studijas. Vilnius, 1998.

Gardin J. C., 2002 – Archaeological Discourse, Conceptual Modelling and Digitalisation: An Interim Report of the Logicist Program [interaktyvus]. Nanterre, 2002 [žiūrėta 2005 birželio 18 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.epistemes.net/arkeotek/Crete2002-JCG.pdf>>.

Glosienė A., Manžuch Z., 2003 – Skaitmeninio ir skaitmeninto paveldo valdymo strategijos atminties institucijose // Informacijos mokslai. Vilnius, 2003. T. 25, p. 26–39.

Greimas A. J., 1989 – Semiotika. Vilnius, 1989.

Greimas A. J., 2005 – Struktūrinė semantika. Vilnius, 2005.

Harris M., 1998 – Kultūrinė antropologija. Kaunas, 1998.

Hodder I., 2000 – Praeities skaitymas, Vilnius, 2000.

Hutchinson Encyclopaedia, 2000 – [interaktyvus].

vus]. Abingdon, United Kingdom: Helicon Publishing Ltd, 2000 [žiūrėta 2004 m. sausio 17 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.tiscali.co.uk/reference/dictionaries/computers/data/m0005831.html>>.

The Internet Semiotics Encyclopaedia, 2004 – [interaktyvus], Lund, 2004 [žiūrėta 2006 m. sausio 10 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.artist.lu.se/kultsem/encyclo/intro.html>>.

Jovaiša E., 1999 – Lietuva iki Mindaugo [CD-ROM]. Vilnius, 1999.

Jovaiša E., 2004 – [domioji Lietuvos istorija [CD-ROM]. Vilnius, 2004.

Lindstrom M., 2003 – The Future of Marketing [interaktyvus] Lindstrom company, 2003 [žiūrėta 2005 m. gruodžio 16 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.martinlindstrom.com/pdf/articles/Future%20of%20Marketing.pdf>>.

Lindstrom M., 2005 – Prekės ženklas egzistuoja tik mūsų galvose [interaktyvus] Vilnius, 2005 [žiūrėta 2005 m. gruodžio 16 d.]. Prieiga per internetą: <www.baltijoskonferencijos.lt/get_file.php?type=press&id=16>

Lotman J., 2004 – Kultūros semiotika. Vilnius, 2004.

McLuhan M., 2003 – Kaip suprasti mediją. Vilnius, 2003.

McLuhan M., Parker K., 1969 – Exploration of the Ways, Means and Values of Museum Education with the Viewing Public. New York, 1969.

Merriam-Webster Dictionary, 2003 – [interaktyvus]. Springfield, USA: Merriam-Webster, Incorporated, 2005–2006 [žiūrėta 2003 sausio 14 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.m-w.com/cgi-bin/dictionary?book=Dictionary&va=museology>>.

Oxford English Dictionary, 2005 – [interaktyvus] Oxford, 2005 [žiūrėta 2006 m. sausio 6 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.askoxford.com/concise_oed/archaeology?view=uk>.

Peirce C. S., 1894 – What Is a Sign? (1894) [interaktyvus] // The Peirce Edition Project, Indianapolis, 2005–2006 [žiūrėta 2003 sausio 14]. Prieiga per internetą: <<http://www.iupui.edu/~peirce/ep/ep2/ep2book/ch02/ep2ch2.htm>>.

Rüsen J., 1997 – Istorijos didaktika Vakarų Vo-

kietijoje: Nauji istorijos tyrinėjimai savižinos link // Istorinė sąmonė ir istorijos didaktika (Švietimo studijų sąsiuvinis Nr. 2). Vilnius, 1997, p. 14–27.

Topolski J., 1973 – Metodologia historii. Warszawa, 1973.

Zabiela G., 2002 – Naujausiųjų laikų archeologija: tyrimo metodas ar istorijos pažinimo jungiamoji grandis // Istoriko atsakomybė. Vilnius, 2002, p. 151–157. Arba [interaktyvus] [žiūrėta 2006 m. sausio 18 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.lad.if.vu.lt/naujausieji_laikai.htm>.

Богатырев П. Г., 1971 – Вопросы теории народного искусства. Москва, 1971.

Заренков Н. А., 2001 – Опыт построения семиотической теории жизни и биологии [interaktyvus] // Metodologia biologii: новые идеи. Москва, 2001 [žiūrėta 2006 sausio 23 d.]. Prieiga per internetą: <<http://lib.semiotics.ru/pdf/zarenkov.pdf>>.

Левин-Стросс К., 1977 – Структурализм и экология [interaktyvus]. Москва, 1977 [žiūrėta 2005 m. spalio 15 d.]. Prieiga per internetą: <http://philos.msu.ru/txts/levi_stross_3.txt>.

Лотман Ю. М., 1992 – Происхождение сюжета в типологическом освещении [interaktyvus] // Лотман Ю.М., Избранные статьи: В 3 т. Таллинн, 1992. Т. 1 [žiūrėta 2005 m. spalio 20 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Culture/Lotm/23.php>.

Лотман Ю. М., 1998 – Структура художественного текста // Лотман Ю. М. Об искусстве. Санкт Петербург, 1998.

Лотман Ю. М., 2000 – Семиосфера. Санкт Петербург, 2000.

Моисеев В. И., 2002 – Семиотический процесс в неживой природе [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://www.vyacheslav-moiseev.narod.ru/PhilosScience/Textbook/Semiotics.htm>>.

Эко У., 1998a – От Интернета к Гутенбергу: текст и гипертекст [interaktyvus], 1998 [žiūrėta 2003 m. birželio 25 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.philosophy.ru/library/eco/internet.html>>.

Эко У., 1998b – Отсутствующая структура. Введение в семиологию, Санкт Петербург, 1998.

ARCHAEOLOGY LIKE COMMUNICATION

Rimvydas Laužikas

Summary

The material remains (artefacts, ecofacts and complexes of findings) found during excavations (or noninterventional research) are the main sources for archaeology. In this research the archaeological findings are understood as signs, and the finding complexes as texts (understanding text as an orderly sign system that is dedicated to communication and has clear differences from other systems that we can record). A finding complex like any text can be definable through findings – signs that are typical for it: for example a human skeleton is a typical find for a grave, necropolis, churchyard, but it is not usual for old-towns and castle hills; a code that describes the interaction between findings and the radius of the complex (the grave hole or churchyard fence).

We can single out three text levels. Each text reflects a particular communication link: primary text – communication between past society and the environment that surrounded them (archaeological finds, finding complexes); secondary text – the communication of the archaeologist with past society (scientific publications, scientific lectures); third text – the communication of the archaeologist with today's society (popular publications, museum expositions, educational sessions, popular web pages).

Findings (signs) and complexes (texts), discovered during investigations have a few common attributes. They can be ternary: deliberately left behind, accidental and mixed. Artefact and ecofact complexes that were created on purpose (for example a grave with shrouds) by people of past societies can be attributed to texts left behind on purpose. Accidental signs and texts were created by accidental actions (for example, rubbish dumps). Even though they are accidental they can reveal facts about past society the same way as the ones that were created on purpose. The mixed texts are more common in large complexes (for example a coin found during excavation in a churchyard could be a shroud or an object that was dropped by accident).

Function, technology and communication. These three main interacting aspects can best define the main archaeology source – the finding (as a sign or a complex of findings, text). This is particularly clear in the original texts. The function aspect emphasizes functional purpose. Decoding it means that we can define the functions of the finding in the terms used in archaeology science (for example a knife, a sword, foundation, headband and others). Basically it's the identification of the finding. The technological aspect emphasizes the materials, techniques and technologies that were used to create the finding. Very often this aspect is deciphered with the help of physical, chemical and other camera researches. The most difficult thing is the finding's communication aspects. Of course everyone understands that a sword, laid by the body in a grave is more than just a weapon or a witness of high level smithery craft. But what exactly does it mean? Or what is the connection between an item's function „to store liquids“ and the decoration ornament in the form of a „wavelet“.

To understand (and by doing so, to realize archaeological goals) the finding (as a sign) and the complex (as text) we need to examine them using consistent steps. The most important steps are these:

1. Documentation – organizing the findings into modern cultural text through the use of paradigms (discovering the finding, visual examination, registration, description, initial dating, inclusion into the museums collection). In the process of documentation the archaeological complex is registered („recorded“) using modern means (photography, graphics, notes and others).

2. Research – analysis of structure and reading ancient cultures signs and codes (recoding into a computer understandable language and statistical research, additional research, deciphering the functional and technological aspects, attempts to understand the

communication aspects, the final dating of the finding, attribution to a culture, determining the relationship of the finding to other similar same culture or period findings using established classifications).

3. Presentation (visualization) – the syntagmatic organization of findings into modern text (scientific, scientific informational and informational publications of the finding and information about it, displaying in an exhibit or permanent museum exposition, presentation in digital space, lectures, announcements in conferences).

4. Self-reflection – an empirical and longitudinal (or retrospective) analysis of documenting, researching and presenting the archaeological data.

LIST OF ILLUSTRATIONS

1 scheme. Relations among text, scientist and reality in archaeology.

2 scheme. Communicative interaction among social infrastructure, social superstructure and external influence.

3 scheme. Relation between objectivity of the primary and the secondary texts in archaeology.

4 scheme. Interaction among documentation, research, visualisation and self-reflection in archaeology.

5 scheme. The example of multilayers binary opposition (theoretical possible point of view).